

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ МИСТЕЦТВОЗНАВСТВА, ФОЛЬКЛОРИСТИКИ ТА
ЕТНОЛОГІЇ ім. М. Т. РИЛЬСЬКОГО**

10.01.07 – фольклористика

УДК 398.21(34)

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук

УКРАЇНСЬКА НАРОДНА КАЗКА ПРО ТВАРИН ТА ІНДІЙСЬКА

«ПАНЧАТАНТРА»: ПОРІВНЯЛЬНИЙ СТРУКТУРНО-

СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ СЮЖЕТІВ

Собецька Олеся

Едуардівна

Київ – 2008

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у відділі мистецтва і народної творчості зарубіжних країн Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України.

Науковий керівник:

кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник **Мушкетик Леся Георгіївна,**

Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, провідний науковий співробітник відділу мистецтва і народної творчості зарубіжних країн.

Офіційні опоненти:

доктор філологічних наук, професор **Кирчів Роман Федорович,** Інститут народознавства НАН України, провідний науковий співробітник;

кандидат філологічних наук **Салтовська Наталія Василівна,** Київський національний університет імені Тараса Шевченка, доцент кафедри фольклористики.

Захист відбудеться “12” грудня 2008 року о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.227.01 Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України за адресою: 01001, м. Київ, вул. М. Грушевського, 4.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України за адресою: 01001, Київ, вул. М. Грушевського, 4.

Автореферат розіслано “7” листопада 2008 року.

Учений секретар спеціалізованої вченої ради, кандидат філологічних наук О.О. Микитенко

1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Формування духовності суспільства неможливе без вивчення культурних явищ і традицій минулого. Кожна нація має свій особливий менталітет і систему поглядів та уявлень про світ. Водночас традиції народів, які проживають на різних, часто віддалених територіях, мають багато спільних рис та елементів. Формування культурної спадщини спільноти обумовлене багатьма факторами, які відіграють важливу роль у розвитку фольклору, зокрема розташуванням, міграціями населення, міжетнічними зв'язками та культурно-світоглядною взаємодією між народами тощо.

Фольклор є важливою складовою культури народу. Одним із найдавніших жанрів уснопоетичної творчості є казка. На ній позначився вплив різних епох — від первісного суспільства до наших днів.

До найдавнішого пласту казкового епосу належать казки про тварин. Єдиного погляду на походження цих казок немає. Кожна фольклористична школа вирішувала це питання по-своєму: представники міфологічної вважали основою казки міф та систему давніх уявлень; міграційна школа заснувала теорію запозичень, припускаючи поширення казкових сюжетів зі Сходу (а саме з Індії); антропологічна дотримувалася думки про самозародження подібних сюжетів на певному етапі розвитку різних народів тощо.

Інтерес до казок про тварин в українській фольклористиці зростав водночас із накопиченням записів та науковим осмисленням жанрових особливостей народних казок загалом. Одним із плідних підходів до розв'язання фундаментальних проблем історії та теорії українських народних казок про тварин є їх порівняльне вивчення — насамперед у зіставленні з аналогічною творчістю інших народів. Провідні вітчизняні вчені минулого Л. Колмачевський, М. Дашкевич, М. Драгоманов, В. Гнатюк, І. Франко та ін. виконували такі дослідження й намагалися вирішити питання походження як казкового епосу в цілому, так і казок про тварин зокрема. Вони відзначали

вплив культурних традицій інших народів на становлення української казкової традиції. Деякий час навіть існувала гіпотеза про індійське походження всіх казок. Це було обумовлене тим, що література народів Індії існує вже понад дві тисячі років і вирізняється багатим казковим матеріалом. Однією з таких найвідоміших літературних пам'яток, що виникла на основі фольклорних матеріалів, є «Панчатантра». Вона стала не лише одним із найпопулярніших творів світової літератури, але й вплинула на розвиток оповідних жанрів Європи та Азії, відіграла важливу роль у європейській науці і вже майже півтора століття дискутується у світовій фольклористиці (Т. Бенфей, С. де Сасі, Е. Коскен, О. Пипін та ін.).

У цьому дослідженні пропонується встановити наявність казок з однаковими сюжетами та мотивами, притаманних українській народній казці про тварин та індійській «Панчатантрі», та за допомогою структурних методів дослідити ступінь їх схожості.

Порівняння українських народних казок про тварин з казками «Панчатантри», спираючись на ідеї Т. Бенфея, проводили Л. Колмачевський, М. Дашкевич, М. Драгоманов. Зокрема М. Дашкевич підкреслював, що неможливо ані повністю заперечувати запозичення, ані наполягати на поширенні сюжетів всіх чи більшості казок з одного арійського центру; М. Драгоманов стверджував, що в народній словесності, яку багато вчених вважають «продуктом місцевого національного витвору», міститься певна кількість елемента «заграничного та інтернаціонального».

Детальніше вивчення цієї проблеми із застосуванням порівняльних методик сприятиме більш повному розкриттю шляхів та характеру формування українського тваринного епосу, визначенню впливу різноманітних культурних чинників та інонаціональних елементів на цей процес, а також вивченню особливостей засвоєння місцевою традицією мандрівних сюжетів.

Актуальність дослідження полягає у комплексному характері роботи, що передбачає поєднання досягнень різних наук, зокрема фольклористики,

лінгвістики, семіотики, літературознавства.

У наш час зростає потреба виконання слов'яно-неслов'янських – порівняльно-історичних досліджень, що неодноразово підкреслювалося на останніх міжнародних славістичних з'їздах та інших наукових форумах. У дисертації порівнюються два віддалені територіально і стадіально відмінні явища культури: український казковий епос про тварин та індійська «Панчатантра».

Задля порівняння творів народів з різною культурою, релігією та традиціями застосовується метод структурно-семантичного аналізу. Усі ці питання є актуальними у світлі науки про народну творчість.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконане у координації із плановими науковими темами, які розробляє відділ мистецтва і народної творчості зарубіжних країн Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. Проведення порівняльного структурно-семантичного аналізу сюжетів українських казок про тварин та індійської «Панчатантри» здійснюється в межах комплексної наукової теми «Фольклор та мистецтво слов'ян у європейському контексті» (0106U000679), над розробкою якої працює відділ.

Мета і завдання дослідження. Ступінь вивченості цієї теми у світлі актуальних проблем сучасної фольклористики, а також специфіка об'єкта дослідження дозволяють сформулювати мету дисертаційної роботи: проведення порівняльного структурно-семантичного аналізу сюжетів українських народних казок про тварин та казок індійської «Панчатантри».

Відповідно до поставленої мети в роботі передбачено розв'язати конкретні завдання:

- розглянути українську народну казку про тварин в контексті дискусій про походження казок світу;
- проаналізувати засади порівняльного методу вивчення фольклору;
- простежити жанрову специфіку та структуру «Панчатантри»;

- розглянути жанрові та поетичні особливості українських казок про тварин;
- з'ясувати типологію мотивів українських казок про тварин та «Панчатантри»;
- зробити порівняльний структурно-семантичний аналіз сюжетів «Панчатантри» та українських казок про тварин, застосовуючи нові підходи до розгляду традиційних явищ.

Об'єктом дослідження стали українські народні казки про тварин, що не мають авторських трансформацій, та українські, російські, англійські переклади «Панчатантри».

Предметом дослідження є сюжети та мотиви, які зустрічаються як в українських казках про тварин, так і в індійській «Панчатантрі».

Методи дослідження. Дослідження виконане із застосуванням структурно-семантичного та порівняльно-історичного методів аналізу. Прихильники структурно-семантичного підходу (В. Пропп, Б. Кербеліте, К. Леві-Строс, Р. Барт, Т. Цив'ян, А. Дандіс, С. Неклюдов та ін.) вважають, що явищам фольклору притаманні стабільні структури, аналіз яких допомагає виявити внутрішні закономірності жанрів, сюжетів, мотивів, розкрити семантику тексту. Структурно-семантичний метод дослідження дозволяє зробити глибокий аналіз текстів, а саме — розглянути та порівняти тексти з погляду уявлень про їхні структуру та семантику. Історичне вивчення фольклору неможливе без широкого та систематичного порівняльного аналізу, без зіставлення досліджуваних явищ, і без виявлення та вивчення факторів повторюваності, — тобто без встановлення загальних закономірностей та загальних особливостей. У дисертації структурно-семантичний метод застосовується для порівняльного аналізу українських казок про тварин та казок про тварин «Панчатантри».

Наукова новизна дослідження. Обрана тема «Українська народна казка про тварин та індійська «Панчатантра»: порівняльний структурно-семантичний аналіз сюжетів», ще не була об'єктом спеціального дослідження

у вітчизняній науці. У дисертації вперше зроблено комплексний порівняльний структурно-семантичний аналіз сюжетів українських народних казок про тварин та «Панчатантри».

Новизна роботи полягає також у детальному розгляді жанрових особливостей українського казкового епосу про тварин, який на відміну від чарівних та інших різновидів казок, не отримав належного висвітлення у працях українських фольклористів.

Уперше в українській науці широко розглянута індійська «Панчатантра» та її історичне тло.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх використання при написанні науково-узагальнюючих праць про українську народну казку. Опрацьований матеріал має велике значення для дослідження специфіки жанру казок про тварин, для подальшого поглибленого вивчення поетики казок цього циклу. Результати та методики дослідження можуть бути використані у науково-методичних посібниках, підручниках із фольклору, у роботі центрів фольклору та українознавства, у педагогічно-виховній та навчальній діяльності.

Особистий внесок здобувача. У дисертації для аналізу текстів казок про тварин, із врахуванням специфіки даного жанру і порівняльного вивчення, було адаптовано схему структурно-семантичного аналізу текстів литовських чарівних казок Б. Кербеліте¹. Аналіз казкового матеріалу описано та подано ще й у вигляді таблиць, розроблених автором дисертації, що унаочнило отримані результати. Усе це дало можливість розширити спектр використання запропонованої методики. Автором була зроблена таблиця казок про тварин, які зустрічаються в різних обробках «Панчатантри». Таких казок виявилось 55. Результати досліджень були викладені у наукових статтях здобувача.

Апробація результатів дисертації. Робота була апробована на

¹ Кербелите Б. Историческое развитие структур и семантики сказок. — Вильнюс: Вага, 1991. — 380 с.

наукових конференціях: II всеукраїнська науково-практична конференція «Павло Чубинський і сучасність. Проблема інтерпретації творчої спадщини» (29 січня 2004р., м. Бориспіль); міжнародна наукова конференція «Семіотика культури тексту в етнонаціональних картинах світу» (2004 р., м. Київ); міжнародна наукова конференція «Національна культура в контексті сучасних глобалізаційних процесів» (18-19 грудня 2006 р., м. Київ). Основні положення та результати дослідження обговорено на засіданнях відділу мистецтва та народної творчості зарубіжних країн Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України.

Публікації. Основні положення дисертації викладені в 5 публікаціях автора, які надруковані у фахових наукових збірниках, рекомендованих ВАК України.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, додатку, який містить 19 таблиць, та списку використаних джерел, що налічує 301 позицію. Загальний обсяг дослідження — 234 сторінки, з них — 155 сторінок основного тексту.

2. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, сформульовано мету та завдання дослідження, визначено його методологічну основу, окреслено об'єкт і предмет, розкрито наукову новизну, практичне значення отриманих результатів, визначений особистий внесок дисертанта, наведено дані про апробацію положень дисертації та публікації.

Перший розділ роботи — **«Порівняльне вивчення фольклору»** — складається з трьох підрозділів.

У першому з них — **«Школи у фольклористиці. Українська народна казка в контексті дискусій про походження казок світу»** — простежено напрямки дослідження казок про тварин.

Серйозний науково-суспільний інтерес до казки з'явився порівняно пізно. Зацікавлення тваринним епосом в Україні зростало із нагромадженням записів та науковим осмислення жанрових особливостей народних казок загалом, зокрема казок про тварин.

Одним із перших в українській фольклористиці видань, в якому більш широко представлені казки про тварин, був збірник казок, укладений І. Рудченком. Серед казок, зібраних П. Чубинським, також є казки про тварин. Цінні публікації зразків українського «звіриного епосу» з'являються у той час на сторінках галицької преси, зокрема у періодичних та наукових виданнях львівського Наукового товариства імені Т. Шевченка.

Накопичення значного досвіду збирання, запису та обробки текстів, різнобій підходів до вивчення усної народної творчості призвели до виникнення ряду теорій, що лягли в основу усталених шкіл та напрямів фольклористики.

Представники міфологічної школи трактували казку як продовження міфу, який постає з метафори, що лежить в основі «первозданного» слова. У схожості сюжетів фольклорних творів багатьох індоєвропейських народів представники міфологічної школи вбачали коріння спільної культури цих народів, що склалася внаслідок їх минулої етнічної єдності — так званого прана роду. Серед представників цієї школи найвідомішими є А. Кун, М. Мюллер, А. Афанасьєв. У час бурхливого розвитку міфологічної школи було покладено початок порівняльного аналізу міфології, фольклору та літератур різних народів. Міфологічна школа заклала основи розвитку міграційної та історичної шкіл у фольклористиці.

Т. Бенфей відомий як основоположник теорії запозичень чи мандрівних сюжетів. Її суть полягала в тому, що поширені у багатьох народів сюжети за характером є мандрівними: зародившись в Індії, вони «мігрували» на інші території. Причому це запозичення здійснювалось не через доісторичну спорідненість народів, а внаслідок культурно-історичних відносин між ними. Інтерес до цієї теорії виявили багато вчених: в Україні — О. Потебня, М.

Драгоманов, М. Дашкевич, Л. Колмачевський, в інших країн — О. Пипін (Росія), М. Ландау (Німеччина), Е. Коскен (Франція) та ін. Теорія наслідування привернула більшу увагу до творчості сусідніх та віддалених народів.

Паралельно з міграційною школою у 70-х рр. ХІХ ст. сформувалася протилежна за поглядами антропологічна школа. Її прихильники відстоювали думку, що повторюваність мотивів, сюжетів, образів та символів у різних народів пояснюється не тільки культурно-історичними впливами, а й єдністю психічних процесів, тотожністю побутових форм і релігійних уявлень, що зникли з життя, але збереглися у фольклорі. Ця теорія набула значного поширення у країнах Європи. Найяскравішими її представниками в Англії були Е. Гартленд, А. Гомм, Р. Маретт, Дж. Фрезер (у ранніх працях); у Німеччині — В. Мангардт, Г. Узенер, Е. Роде; у Франції — С. Рейнак, Е. Дюркгейм. В Україні прихильником цієї теорії певною мірою був О. Котляревський.

Дослідницька діяльність П. Куліша, М. Костомарова, О. Котляревського та їхніх сучасників стала першим етапом становлення в Україні історичної школи фольклористики. Надаючи однаково важливого значення і світовій, і національній історії, вони розглядали твори народної словесності як пам'ятки минулого, в яких відображено життя та душу народу. Ідеї цієї школи є в працях таких учених, як М. Драгоманов, М. Грушевський, К. Грушевська, І. Франко, В. Гнатюк, М. Дашкевич та ін.

У кінці ХІХ — на початку ХХ ст. виникла фінська історико-географічна школа. Засновником її був Ю. Крон, методику якого удосконалив син Каарле. К. Крон дійшов висновку, що виявити початкову форму легенди, розповіді не є головним в історико-географічному дослідженні. Більш суттєве простеження змін, що їх зазнала ця первісна форма в різних варіантах у часі та просторі. Варто згадати відому працю учня Кронів А. Аарне «Покажчик казкових типів» (1910). Казки класифікував також С. Томпсон («Типи фольклорних казок», 1973). Праці цих дослідників

лягли в основу покажчика казкових сюжетів А. Аарне — С. Томпсона, укладеного на міжнародному матеріалі. М. Андреев уклав «Покажчик казкових сюжетів за системою А. Аарне» (1929); Л. Бараг, І. Березовський, К. Кабашніков, Н. Новиков опублікували «Порівняльний покажчик сюжетів. Східнослов'янська казка» (1979). Литовська дослідниця Б. Кербеліте розробила покажчик на основі дещо інших методів класифікації «Типи народних казок. Структурно-семантична класифікація литовських народних казок» (2005).

Великої популярності у багатьох країнах набула школа структуралізму. Робота В. Проппа «Морфологія казки» стала зразком структурного підходу до вивчення тексту.

Р. Волков здійснив спробу розглянути у руслі цієї теорії стиль, художні засоби й мотиви східнослов'янської чарівної казки, зокрема, української. Предметом його дослідження стала фантастична казка.

Казки про тварин східнослов'янських народів досліджували М. Грушевський, В. Андріанова-Перетц, Г. Сухобрус, Л. Бараг, Н. Новиков, Н. Ведернікова, І. Березовський, Л. Дунаєвська та ін.

Тваринний епос кожного народу за своїм історичним корінням, міжнародними зв'язками та різноманіттям форм розвитку є дуже непростим. Розглянувши різні методи дослідження казки, ми вирізняємо серед них порівняльний метод. Порівняльне вивчення казок про тварин допомагає з'ясуванню процесу складання їхньої особливої поетики, з'ясуванню генетичних джерел образів та мотивів цих творів. Це сприяє розкриттю шляхів та характеру формування українського тваринного епосу, впливу різноманітних культурних чинників та іонаціональних елементів на цей процес, а також вивченню особливостей засвоєння місцевою традицією мандрівних сюжетів.

Засади порівняльного вивчення фольклору розглянуто в другому підрозділі, що має назву **«Порівняльні аспекти наукових досліджень»**. Зацікавлення історико-порівняльним методом вивчення помітно зросло у

фольклористиці 70-х років ХХ ст. Це пояснюється усвідомленням того факту, що історичне дослідження фольклору неможливе без широкого порівняльного аналізу.

Це призводить, з одного боку, до введення зіставних аспектів у всі сфери фольклорних досліджень та вивчення фольклорних явищ на порівняльному рівні, а з іншого — до підвищеної зацікавленості у розробці методології та методики порівняльних досліджень, їх історії, критичного підходу до накопиченого наукою досвіду та прагнення до його теоретичного осмислення.

У працях В. Жирмунського, якому належить заслуга теоретичного обґрунтування та розвитку принципів порівняльно-історичного вивчення фольклору, наводиться думка, що порівняння — це засіб дослідження, який може застосовуватися з різними цілями та в межах різних методів. В. Жирмунський запропонував такі види порівнянь у фольклористиці: зіставлення, історико-генетичне, історико-типологічне, та порівняння, що виявляє запозичення.

Грунтовне дослідження з методології та теоретичних проблем історико-типологічного вивчення фольклору належить Б. Путілову (монографія «Методологія порівняльно-історичного вивчення фольклору»). Він відзначає, що історико-типологічні дослідження у фольклорі не можуть бути зведені лише до встановлення типологічних зв'язків, до типологічної класифікації та систематизації. Зміст та цінність фольклорних досліджень у галузі типології визначаються, перш за все, виходами цих досліджень у сферу історії фольклору.

Е. Померанцева стверджувала, що запозичення не може бути механічним процесом. Для того, щоб увійти до традиції, запозичені елементи мають бути адаптовані функціонуючою системою національного фольклору, перероблені й пристосовані до неї, з «чужих» мають стати «своїми». Отже, будь-яке запозичення є творчим процесом за своєю суттю, обумовленим певним комплексом факторів — етнокультурних, соціальних, естетичних

тощо.

Як відзначає сучасний дослідник С. Неклюдов у статті «Чому казки однакові?», світовий фольклор демонструє найвищий ступінь повторюваності своїх повідомлень, знакових кодів і морфологічної організації. Концепція культурної дифузії пояснює так звані «мандрівні сюжети», що спостерігаються у взаємовіддалених традиціях (прямий чи опосередкований контакт між якими зафіксований чи припускається в минулому) і ареальних фольклорних спільнотах, які також передбачають не обов'язкову мовну спорідненість, а стійку культурно-мовну двомовність (або багатомовність).

У світлі широких теоретичних розробок у вітчизняній та зарубіжній науці виконувалися також порівняльні дослідження спільного та відмінного в окремих жанрах, тематиці, стилістиці, образах та ін. різних народів. Особливо плідними ці дослідження стали з використанням порівняння народної творчості різних слов'янських спільнот (Б. Путілов, Л. Виноградова, І. Тресков, В. Гашпарикова, В. Лінтур, К. Горалек та ін.).

Питання взаємовпливів і запозичень викликають зацікавлення і в сучасній науці, зокрема європейській. Поряд із зіставленням культур віддалених народів, проводяться вивчення територіально близьких спільнот (вчені виділяють так звані історико-регіональні, історико-культурні зони, де проживає багатоетнічне населення, і які в своїх межах виявляють тенденцію до інтеграції).

Порівняльне вивчення фольклорних явищ є актуальним методом дослідження і має дуже важливе значення, бо повторення сюжетів та стилю, зокрема казкового епосу, дозволяє розкрити закономірності їх розвитку.

Третій підрозділ першого розділу має назву **«Структуралістський напрямок у фольклористиці»**. У ньому розглядаються різні методики структурного дослідження. Так, характеризуючи структуралізм як напрямок у гуманітарних науках, Е. Юдін та І. Блауберг відзначають, що структуралізм приходить до двох важливих методологічних висновків: він потребує, по-

перше, типологічного аналізу структур, по-друге, міждисциплінарного, комплексного підходу до предмета вивчення; по-третє, для структуралізму характерне прагнення до використання математичних та інших формальних методів.

Робота В. Проппа «Морфологія казки» стала зразком структурного підходу до вивчення фольклорного тексту. Вчений звернув увагу на однаковість чарівних казок і показав, що всі вони будуються за одними й тими ж досить жорсткими законами. Сюжет будь-якої з них можна описати послідовністю функцій (загальна кількість 31), що стоять за текстовими фрагментами абстракцій, які показують їхню роль у сюжеті. Не завжди всі функції наявні, однак їхня кількість обмежена і порядок, в якому вони виступають, незмінний. Усталеним виявився і набір ролей (їх 7), на які поділяються конкретні казкові персонажі зі своїми атрибутами. Велике значення для структурного підходу має відкриття В. Проппом парності (бінарності) більшості функцій (заборона — порушення заборони, боротьба — перемога тощо).

Структуралістські дослідження різних жанрів фольклору, зокрема казкового епосу, виконували вчені з різних країн: Є. Мелетинський, С. Неклюдов, Д. Сегал, А. Рафаєва, І. Тумаркіна, А. Дандіс, Т. Цив'ян, О. Новик, Б. Кербеліте, К. Леві-Строс, І. Бюхлер, Г. Селбі, Р. Барт, П. Маранда, А.-Ж. Греймас, Е. Кьонгас-Маранда, К. Бремон, Х. Ясон, К. Брето, Н. Заньолі, С. Фотіно, С. Маркус, Б. Холбек.

Отже, той факт, що відмінні на поверхневому рівні тексти можуть утворюватись одними й тими ж глибинними структурами, зробив очевидним необхідність структурного дослідження казки. В. Пропп розглядав «Морфологію казки» лише як етап вивчення цього типу фольклорного тексту, але саме його дослідження лягли в основу структурного методу в гуманітарних науках.

Другий розділ дисертаційної роботи називається **«Тваринний епос: жанрові особливості, публікації та вивчення»**. Він складається з двох

підрозділів.

У першому з них — **«Панчатантра»: версії та дослідження. Алгоритичні оповіді про тварин** — стисло розглядається історія написання та дослідження «Панчатантри».

Серед усіх творів індійської класики найбільшу популярність за межами країни отримала «Панчатантра», яка за декілька століть була перекладена багатьма мовами Сходу та Заходу.

Коли історико-літературні дослідження вперше виявили виняткову роль давньоіндійської оповідної традиції в розвитку світового літературного процесу, в європейській науці склалося уявлення про Індію як про «батьківщину казок». Виявлення ранніх версій сюжетів «Панчатантри» в буддійській літературі дало можливість відомому німецькому вченому Т. Бенфею висунути цю передчасну тезу.

«Панчатантрі» було присвячено багато наукових праць. Але зазвичай дослідження йшли у двох головних напрямках: або вивчалися питання походження, або відновлювався оригінальний текст пам'ятки.

«Панчатантра» — збірка повчальних розповідей та віршів, що датуються приблизно III — IV ст. н.е. Вона відома в Індії також в інших обробках під назвами «Гантракхьяїка», «Гантракхьяна» («Повчальні розповіді»), «Панчакхьянака» («П'ять книг»), «Південна Панчатантра», «Панчатантра Непалу», «Хітопадеша», «Пурнабхадра».

Первісний текст «Панчатантри» втрачений. До нашого часу дійшли лише її пізніші обробки. Дата та місце створення «Панчатантри», як і її автор, не можуть бути точно встановлені.

«Панчатантра» — авторський твір (про це свідчить форма і зміст книги), але казки, легенди, що увійшли до неї, — це фольклор. Ці казки не були у свій час зафіксовані письмово, і уявлення про них склалося лише на основі більш пізніх записів, або ж за допомогою штучного виділення фольклорного матеріалу з інших жанрів санскритської літератури (наприклад, з обрамленої повісті). Казки, народні розповіді, байки та ін.

доповнювали всі види санскритської прози, і вони були основою як релігійних збірок буддистів та джайнів, так і дидактичних та розважальних творів санскритом.

В історії, що передує збірці як вступ, розповідається, що «Панчатантра» була створена брахманом Вішнушарманом для недосвідчених царевичів. Дидактика «Панчатантри» дуже різноманітна, і рекомендації царям не є її головною ціллю. Поряд з ними подаються уроки релігійної моральності, численні повчання житейської мудрості.

Як багатопланова дидактика «Панчатантри», так і її розмаїтий матеріал, очевидно, були почерпнуті автором із писемних та усних джерел. Сюди ввійшли байки, казки про тварин, побутові казки, анекдоти та приклади різних жанрів повчальної поезії — від віршованого прислів'я до моралістичної проповіді високого стилю. Увесь цей різноманітний у змістовому та жанровому плані матеріал автор усе ж таки намагається поєднати у цілісну конструкцію. Тому він використовує так звану рамкову композицію, де за допомогою об'єднавчої рамки пов'язуються новели, казки чи байки. За жанром цей твір є «обрамленою повістю».

Збірка поділяється на п'ять великих розповідей («книг»). Усі вони поєднані з історією-вступом. У кожному з п'яти розповідей, у свою чергу, вставляється певна кількість інших розповідей та віршів. Розповіді «обрамленої повісті «Панчатантри» називалися в дослідницькій літературі по-різному: байками та притчами, новелами, казками, міфами, історіями та анекдотами. І для будь-якої з цих назв була підстава. «Панчатантри», у першу чергу, притаманне злиття фантастики та життєвої правди, міфологічних та жанрових картин, казки про тварин та побутового анекдоту. На думку дослідників, значну частину розповідей «Панчатантри» складають байки, перш за все, байки про тварин. Однак, як зауважує П. Грінцер, багато з них не має не лише чітко вираженого, а й прихованого повчання, тому вони не можуть вважатися байками. Необхідним атрибутом байки є другий план, алегорія, її годі відшукати в багатьох розповідях «Панчатантри», що їх

завичай називають байками. Для багатьох таких розповідей характерний метод нанизування, притаманний лише казковим сюжетам. В індійській розповіді не має значення, хто герой — людина чи тварина. У літературі інших народів зустрічаємо байку про тварин та тваринний епос, але там завжди помітна специфіка цих жанрів: дії, вчинки та мова тварин є прозорою алегорією, не допускається об'єднання світу тварин і людей. У санскритській літературі навпаки — обидва світи тісно переплетені. У «Панчатантрі» тварини діють і думають, як люди. Інколи це можна тлумачити як алегорію, сатиру, але в деяких розповідях ніякої алегорії немає. Таке перенесення звичаїв людей на тварин пояснюється не потребою алегоричної розповіді, а древнім світобаченням індійців, в основі якого лежало уявлення про єдність тваринного і людського світів.

Тому будь-який термін європейської поетики буде занадто вузьким та неточним, якщо характеризувати окремі розповіді «обрамленої повісті». Проте найчастіше застосовують термін «казка». Та якщо це казка, то казка дуже своєрідна, незвичайна. Вважається, що в основі казки лежить дійсність, в яку ні слухачі, ні сам оповідач не вірять. Найбільш неймовірні розповіді для індійців повністю відповідали релігійним віруванням того часу. Індійські розповіді не мають невизначеного казкового початку. Завичай вони розпочинаються з точної вказівки міста і країни, де відбувається дія. Інша відмінність індійської казки: європейській казці властивий щасливий кінець — перемога героя, індійській — не обов'язково. Отже, ледь чи маємо підставу говорити про індійську «казку», даючи звичне тлумачення цьому слову. У роботі все ж буде застосований цей термін, на позначення окремих розповідей «Панчатантри».

Незвичайний успіх «Панчатантри» на батьківщині супроводжувався її визнанням та поширенням і в інших країнах. Отже, «Панчатантра» відіграла важливу роль у розвитку європейської науки та культури. Вплив індійської оповідної літератури, що в епоху розквіту класичної індійської культури, в середині I тис. н. е., досягла досконалості художньої форми, швидко

поширився на інші країни. Окрім запозичення сюжетів, вплив індійської словесності на літературну творчість Сходу і Заходу виявився у запозиченні рамкової композиції, розробленої в індійській літературі.

У другому підрозділі **«Українські казки про тварин, основні сюжети та персонажі»** розглядається жанрова специфіка казок про тварин.

Казки про тварин — своєрідний різновид казкового епосу. Спочатку склалися прості розповіді про тварин, птахів та риб, про їх стосунки між собою та з людиною. Пізніше, з розвитком художнього мислення, розповіді перетворилися на казки. Жанр довго формувався, збагачувався сюжетами, типами персонажів, виробляючи певні структурні особливості.

У казках про тварин діють і тварини, і птахи, і риби, а в деяких — і рослини. В. Пропп у покажчику, що додається до третього тому народних російських казок А. Афанасьєва (1957), виділяє шість груп казок цього різновиду: 1) казки про диких тварин; 2) казки про диких і свійських тварин; 3) казки про людину та диких тварин; 4) казки про свійських тварин; 5) казки про птахів, риб тощо; 6) казки про інших тварин, рослини.

Кожна група казок має свій характерний сюжет. У казках про тварин відбилися давні уявлення людини про природу: анімізм, антропоморфізм та тотемізм.

Сюжети та образи казок про тварин часто мають соціальний сатиричний аспект. Але слід підкреслити, що головний змістовий аспект казки — моральний. Це пояснюється тим, що казки про тварин значно давніші, ніж класове суспільство, в якому вони справді стали набувати чіткого соціального трактування. Як вважають учені-казкознавці (В. Анікін, І. Крук), східнослов'янські казки про тварин — це усні алегоричні твори.

Структура казок про тварин досить проста. Основою композиції є побудова сюжету. У тваринному епосі східних слов'ян з давніх-давен вироблений ряд прийомів, за допомогою яких розвиваються композиційні принципи, розкривається зміст художнього твору, набувають об'ємності та неповторності численні образи казок. І. Крук виділяє такі композиційні

прийоми: 1) прийом триразового повторення однотипної дії; 2) прийом розв'язки останнього мотиву; 3) прийом магічного використання слова; 4) прийом побудови сюжету за певними діями персонажів: а) удавання; б) невдале копіювання, наслідування; в) підробка голосу; г) невідомий супротивник. У композиції казок про тварин можна виявити такі структурні елементи: монолог, діалог, опис (ініціально-фінальні та медіальні формули), розповідь, внутрішній монолог, суб'єктивно-авторські судження-оцінки.

Поява різних персонажів в українських казках про тварин обумовлена тим колом представників тваринного світу, що характерний для території їх проживання. Особливістю системи образів українського тваринного епосу є наявність ряду «екзотичних» тварин: слона, черепахи, тигра, мавпи, зебри тощо. Одні з них просто згадуються під час розповіді, інші замінюють традиційних тварин у відомих казках. Казки з типами «екзотичних тварин» локалізовані переважно в західних регіонах України. На думку вчених, одним з найбільш імовірних шляхів проникнення казок та образів неслов'янського походження у фольклор східних слов'ян є літературне запозичення.

Вивчення тваринного епосу дозволяє глибше пізнати історію народу, особливо на ранніх її етапах, його побут, морально-етичні норми. Аналіз поетики казок про тварин дає можливість простежити деякі етапи еволюції фольклорного процесу, а також розкрити ті закони, за якими створювалися народнопоетичні твори. Порівняльне вивчення казок про тварин дає можливість встановити генетичну спільність фольклору різних народів.

Третій розділ дисертації **«Типологія та структурна семантика казок про тварин»** складається з двох підрозділів.

У дисертаційній роботі використано різні переклади обробок «Панчатантри», розглянуто лише казки про тварин. У всіх обробках зустрічається різна кількість казок. Наприклад, сюжетів про тварин у «Панчатантрі» (переклад І. Серебрякова) 44; А. Сиркіна — 50; в окремих казках з «Панчатантри» (Р. Шор) — лише 2; А. Райдера — 52; Дж. Хертеля — 28; у «Реконструйованій «Панчатантрі» Ф. Едгертона — 26. Усі ці сюжети

були зведені в єдину таблицю «Казки про тварин, що зустрічаються в «Панчатантрі». У різних варіантах перекладу казки «Панчатантри» або не мають назви (лише нумеруються), або мають різні назви. Тому в таблиці кожен сюжет було озаглавлено, а також подано номер, під яким він розташований у книгах. Усі вони вирізняються численними віршованими вставками, які варіюють у різних версіях збірки, і зазвичай лише побічно пов'язані з сюжетом казки, коментуючи думки персонажів. Ці віршовані вставки не беруться до уваги.

Отже, розглянуто 55 сюжетів про тварин, які зустрічаються у різних обробках «Панчатантри».

Перший підрозділ — **«Типологія мотивів»**. Походження казок та причини їх схожості у різних народів у наш час пояснюються типологією, яка не спричинена ані мовною спорідненістю, ані культурною дифузією, тобто обумовлена дією деяких загальних законів культурного розвитку та універсальних правил побудови текстів культури.

Знайдено дев'ять мотивів які зустрічаються в українських казках про тварин та в «Панчатантрі». Це такі мотиви: про звіра, що наївшись, співає і цим видає себе (укр. «Сірко» — інд. «Осел та шакал у чужому городі»); про осла, який вдавав лева (укр. «Осел, що вдавав лева» — інд. «Осел у шкурі тигра»); про мишу, що визволяє більшого за себе звіра (укр. «Лев і мишеня» — інд. «Як миші визволили слонів»); про конфлікт між різними частинами тіла, що призвів до загибелі тварини (укр. «Гадюча голова і хвіст» — інд. «Двоголовий птах»); про те, як птахи вибирали собі царя (укр. «Як птахи обирали собі царя» — інд. «Як птахи вибирали короля»); про земноводну тварину, що літала (укр. «Журавель і лисичка» — інд. «Лебеді та черепаха»); про птахів, що живуть на дереві і не слухають розумної поради (укр. «Орел і кріт» — інд. «Передбачливий старий гусак»); звірі в ямі (укр. «Про діда, ведмедя, лисичку, вовка і зайця» — інд. «Невдячний чоловік»); про погану пораду (укр. «Сокіл і зозуля» — інд. «Чапля, змія та мангуста»).

Встановлено, що ці казки хоча й мають однакові мотиви (та іноді

мораль) з індійськими казками, проте сюжети їх відрізняються від казок «Панчатантри» за цими мотивами. Тому можна припустити, що вони виникли на терені України незалежно від іонаціональних впливів.

Другий підрозділ має назву **«Порівняльний структурно-семантичний аналіз сюжетів українських казок про тварин та «Панчатантри»**. Сюжети деяких казок «Панчатантри» та українських казок про тварин майже повністю збігаються. У роботі проведений порівняльний структурно-семантичний аналіз сюжетів цих казок.

Застосована схему аналізу, що її запропонувала литовська дослідниця Б. Кербеліте. Цю схему вона використала для аналізу структур та семантики чарівних казок. Під семантикою тексту мається на увазі сутність його змісту. Семантичний опис казок — це така інтерпретація змісту тексту (імена персонажів, предметів, позначення дій), яка виражається за допомогою абстрактних понять, що означають класи та групи персонажів, об'єктів, дій. У кожному елементарному сюжеті беруть участь зазвичай дві чи більше дійові особи (герой та антипод); можлива участь і другорядних персонажів, які, однак, не беруться до уваги на більш абстрактному рівні аналізу. Герой — персонаж, доля якого цікавить у певний момент; антипод — персонаж, що протистоїть герою, причому протистояння може бути ворожим чи мирним; другорядні персонажі можуть бути близькими до героя чи антипода, що діють разом з ними. Інколи трапляються персонажі, що є чужими для обох сторін і можуть допомагати будь-якій. Це ті, що випадково присутні на місці подій, зустрічаються у дорозі тощо.

Б. Кербеліте ввела поняття «елементарний сюжет» на означення простих сюжетів, що здатні функціонувати самостійно. Виявлення ознак та взаємовідносин персонажів будь-якого елементарного сюжету допомагає розкрити семантику, точніше визначити мету героїв, а також простежити варіативність сюжетів при зіставленні.

Семантичний опис елементарних сюжетів здійснено на трьох рівнях. На першому рівні опису узагальнення дій тексту не допускаються. На цьому

етапі конкретні імена персонажів замінюються на їх назви за класом. На другому семантичному рівні відбувається узагальнення дій. На третьому рівні семантичного опису відбувається подальше абстрагування акцій. З переходом від опису дій і ситуацій словами з тексту казки до їх семантичної інтерпретації на всіх рівнях поступово розкривається схожість та різниця елементів.

Розглянуті казки та байки про тварин, за визначенням Б. Кербеліте, можна віднести до «елементарних сюжетів». А оскільки аналізуються казки про тварин, то, характеризуючи того чи іншого персонажа у пункті про відношення до роду чи сім'ї, термін «рід» (щодо персонажів-тварин) тлумачимо як «клас тварин» (хижаки, птахи, риби тощо). Для більшої деталізації також розмежовуються категорії «об'єкт» та «місцезнаходження» (бо останню литовська фольклористка відносить до «об'єктів»). У нас це різні категорії. Під «об'єктом» маємо на увазі «об'єкт, що його захищають чи шукають» або «об'єкт-засіб». «Місцезнаходження» вважаємо місцем перебування героїв. Оскільки об'єктів чи місцезнаходжень у казці може бути декілька, будемо їх нумерувати і при аналізі посилатися на їхній номер. У деяких казках є персонажі, які існують лише в уяві героїв (на яких вони можуть посилатися у певних обставинах). Їх назвемо «неіснуючі персонажі».

Розглянуто чотирнадцять українських та десять індійських казок зі схожими сюжетами (українських казок більше, бо деякі казки мають декілька варіантів). Знайдено десять сюжетів, які повністю збігаються. Це сюжети таких казок: укр. «Ворона і гадина» та інд. «Ворони та змія»; укр. «Вуж та дитина» — інд. «Змія, що платить грошима»; укр. «Як кіт розсудив горобця з яструбом» — інд. «Кіт-суддя»; укр. «Лев та заєць» — інд. «Лев та заєць»; укр. «Лисяче серце» — інд. «Мавпа та чудовисько»; укр. «Медвідь обганяє мух з цигана» — інд. «Нерозумний друг»; укр. «Олень, черепаха і птах» — інд. «Про голуба, ворона, мишу, черепаху та оленя»; укр. «Хворий лев» — інд. «Осел без серця та вух»; укр. «Чапля, риба і рак» — інд. «Журавель та рак»; укр. «Хворий лев і лисиця» — інд. «Лев у печері».

Шляхом поступового узагальнення знімаємо деталізацію твору (що може надавати йому національного колориту). Так чіткіше бачимо ступінь схожості сюжетів.

На першому рівні, коли ще наводяться всі деталі сюжетної лінії, й лише відбувається заміна імен персонажів на їх назву за класом із характеристикою персонажів, а назви об'єктів — загальними назвами, та дієслова — на відповідники більш загального значення, у цілому збіг сюжетів становить $\approx 69\%$.

На другому рівні відбувається узагальнення, не згадуються характеристики персонажів, одним виразом позначаються декілька речень першого рівня. Відсоток збігу сюжетної лінії на цьому рівні становить $\approx 81\%$.

На третьому ж рівні подій абстрагуються та відображаються лише зміни у стані героя й мета, що її він досягає завдяки змінам, рівень збігу сюжетів становить $\approx 91\%$.

Отже, рівень збігу сюжетів досить високий, коли не беруться до уваги деталі казки, що надають їй національного колориту.

Далі простежуємо, що ж відбувається з героями та антиподами казок, чи збігаються вони такою ж мірою, чи однакові характеристики мають, та яка їх роль у сюжетах. Так, із чотирнадцяти українських казок у семи збігаються головні герої з героями схожих казок «Панчатантри» (це становить 50%). Збігаються також і характеристики головних героїв та роль, яку вони відіграють у розвитку сюжетної лінії. Інша категорія — герої не збігаються, але належать до одного класу. Таких героїв зустрічаємо у чотирьох українських казках (що становить $35,7\%$). Заміна героїв, що відбулася, спричинена відсутністю або нетиповістю цих персонажів для української казкової традиції. Дві казки мають повну невідповідність героїв (тварини належать до різних класів), що становить $14,3\%$.

Що ж до антиподів, то збіг персонажів становить $71,4\%$. Ще у двох казках персонажі належать до одного класу ($14,3\%$).

Отже, порівнявши героїв і антиподів українських та індійських казок,

бачимо, що більшість із них збігаються, а розбіжність є лише у тих випадках, коли герої не відповідають місцевій традиції. У більшості таких випадків вони замінюються на персонажів цього ж класу тварин, але більш типових та прийнятних для місцевої традиції.

Зважаючи на високий рівень збігу мотивів, головних героїв та антиподів, можна висунути гіпотезу, що сюжети цих чотирнадцяти казок є мандрівними.

ВИСНОВКИ

Виявлені такі особливості порівнюваних культур. Жанр «Панчатантри» — обрамлена повість — характерний для індійської культури і не має відповідників в українському фольклорі. Не всі образи «Панчатантри» для індійців алегоричні, що обумовлено їх релігійними поглядами та віруваннями. Щодо структури, то в цьому творі використана популярна в індійському фольклорі так звана рамкова композиція. Герої «Панчатантри» — типові представники фауни Індії. Отже, «Панчатантра» — це витвір східної культури з усіма її особливостями. Українські казки про тварин є народними. Герої цих казок зазвичай представники української фауни. Особливість цих казок — алегоричність.

У шести обробках «Панчатантри» зустрічається 55 сюжетів про тварин.

Мотиви лише дев'ятох казок «Панчатантри» було знайдено в українському казковому епосі. Однак, хоча ці казки й мають однакові мотиви та іноді мораль, сюжети їхні цілком різні. Тому не можна стверджувати, що вони прийшли саме з Індії, а не виникли на терені України незалежно від інонаціональних впливів.

Лише десять сюжетів українських казок про тварин збігаються з сюжетами «Панчатантри». Головна відмінність між ними — це національний колорит. При поступовому узагальненні змісту казки збільшується схожість сюжетів. На основі порівняльного структурно-семантичного аналізу встановлено, що на I рівні сюжети збігаються на $\approx 69\%$, на другому рівні — на $\approx 81\%$, на третьому — на $\approx 91\%$. У більшості з цих казок збігаються герої та антиподи, окрім випадків, коли вони не відповідають місцевій традиції, тоді їх замінено на персонажів цього ж класу тварин, але більш типових для місцевої фауни.

Отже, зважаючи на результати проведеного аналізу, можна висунути гіпотезу, що розглянуті сюжети мандрівні. Мандрівний сюжет переходить з однієї країни до іншої, при цьому він може бути настільки стійким, що

залишається майже незмінним, а його варіанти пристосовуються до сприймаючої культурної системи, аби далі функціонувати в ній. Можемо припустити, що поширенню сприяла загальнолюдська цінність цих казок. Їх іноетнічність не відчувається, вони стали своїми, власними, органічно увійшли в нашу культуру.

Ефективним є проведення порівняльних досліджень із залученням інших наук, таких як семіотика, лінгвістика тощо, у такому випадку отримуємо наочніші та конкретніші результати. У наш час — це актуальна та продуктивна тенденція, зокрема у порівнянні віддалених культур.

Методика Б. Кербеліте результативна і може бути використана для порівняльного аналізу іншого класу казок. За допомогою цієї методики можна простежити також генезу фольклорного сюжету. Порівняльний структурно-семантичний аналіз — ефективний метод і може з успіхом застосовуватися до різних аспектів фольклористичних досліджень. Аналіз поданий у розроблених автором таблицях є плідним схематичним зображенням цього методу.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Генеза образу змії з казки «Змія, що платить грошима» в українському казковому епосі // Літературознавчі студії. Вип. 17. — К., 2006.— С. 114 — 119.
2. Панчатантра: історія написання та дослідження // Сходознавство. Вип. 35-36. — К., 2006. — С. 172 — 180.
3. Генеза давньоіндійського сюжету «Лев та заєць» в українській казковій традиції // Слов'янський збірник: Зб. наук. праць. Вип. XII. — Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2006. — С. 335 — 344.
4. Структурно-семантичні дослідження фольклору у сучасній європейській науці // Матеріали до української етнології: Зб. наук. праць. Вип. 6 (9).— К., 2007.— С. 251—255.
5. Порівняльний аналіз поетичних моделей (на основі казок «Панчатантри» та українських казок про тварин) // Література. Фольклор. Проблеми поетики. Вип. 30. — К., 2008. — С. 250 — 258.

АНОТАЦІЯ

Собецька О.Е. Українська народна казка про тварин та індійська «Панчатантра»: порівняльний структурно-семантичний аналіз сюжетів.— Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук із спеціальності 10.01.07 — фольклористика. — Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, Київ, 2008.

У дисертації розглянуто українські казки про тварин та казки з індійської «Панчатантри», проаналізовано порівняльні методи вивчення фольклору, простежено жанрову специфіку та структуру «Панчатантри», розглянуто особливості українського казкового епосу, з'ясовано типологію мотивів українських казок про тварин та «Панчатантри», здійснено порівняльний структурно-семантичний аналіз сюжетів українських казок про тварин та «Панчатантри».

У результаті дослідження з'ясовано особливості порівнюваних культур, виявлено казки, в яких збігаються мотиви, сюжети, підтверджено ефективність порівняльного структурно-семантичного методу. Запропоновано схематичне зображення аналізу в таблицях.

Ключові слова: казка про тварин, байка, класифікація, образ, персонаж, мотив, типологія, сюжет.

Собецкая О.Э. Украинская народная сказка о животных и индийская «Панчатантра»: сравнительный структурно-семантический анализ сюжетов. — Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.07 — фольклористика. — Институт искусствоведения, фольклористики и этнологии им. М. Т. Рильского НАН Украины, Киев, 2008.

Одними из наиболее древних сказок считаются сказки о животных. Единого мнения об их происхождении нет. Каждая школа решала этот вопрос по-своему: представители мифологической школы считали основой сказки миф и систему древних представлений; миграционная — стала основателем теории заимствования; антропологическая — поддерживала идею о самозарождении похожих сюжетов на определенном этапе развития различных народов.

Период становления жанра сказок о животных длительный. Он обогащался сюжетами, типами персонажей, вырабатывал определенные структурные особенности. Этим сказкам присущи древние представления людей о природе: анимизм, антропоморфизм и тотемизм. Структура сказок о животных простая. Основой композиции является построение сюжета, чего нельзя сказать об индийском сборнике сказок — «Панчатантре» (IV в. н. э.). Этому произведению было посвящено много научных работ, но по обыкновению эти исследования были односторонними и шли в двух главных направлениях: рассматривали вопрос происхождения или стремились восстановить оригинальный текст памятника. Хотя «Панчатантра» и авторское произведение, но легенды, сказки и другие составляющие — это фольклор. Весь этот разнообразный материал объединен рамочной конструкцией, и за жанром это произведение — «обрамленная повесть». Сказкам о животных «Панчатантры» зачастую не присуща аллегория, так как наиболее необыкновенные рассказы для индийцев полностью отвечают религиозным верованиям того времени. У них нет неопределённого начала, не всегда есть счастливый конец.

Сравнительное изучение сказок о животных даёт возможность определить генетическую общность фольклора разных народов. Поэтому среди множества других мы выделяем этот метод исследования. Его эффективность доказывают труды таких ученых, как В. Жирмунский, Б. Путилов, С. Неклюдов, Е. Померанцева и др.

Тот факт, что различные на поверхностном уровне тексты могут

формироваться одними и теми же глубинными структурами, делает очевидным необходимость структурного исследования сказки. Мы использовали методику Б. Кербелите для сравнительного структурно-семантического анализа сказок о животных.

Семантическое описание сюжетов происходит на трёх уровнях. На первом уровне обобщения действий не допускается. На этом этапе конкретные имена персонажей заменены их названиями по классу. На втором семантическом уровне происходит обобщение действий. На третьем уровне происходит дальнейшее абстрагирование акций. С переходом от описания действий и ситуаций словами из текста к их семантической интерпретации на всех уровнях постепенно раскрывается тождество и разность элементов.

Рассмотрено 55 сюжетов о животных, которые встречаются в разных обработках «Панчатантры», и установлено, что мотивы девяти сказок присущи украинской сказочной традиции. Исследовав типологию этих сказок, пришли к заключению, что, несмотря на то, что они имеют одинаковые мотивы, их мораль и сюжеты совсем разные. Поэтому сказки могли быть созданы в Украине независимо от инонациональных влияний.

Сделан сравнительный структурно-семантический анализ сказок «Панчатантры» и украинских сказок о животных, сюжеты которых почти полностью совпадают.

На первом уровне совпадение сюжетов составляет $\approx 69\%$. На втором уровне процент тождественности сюжетной линии $\approx 81\%$. На третьем же уровне сюжеты совпадают на $\approx 91\%$. Итак, путем постепенного обобщения действий сказки, мы снимаем детализацию сказок, и уровень тождества сюжетов увеличивается. Для наглядности и облегчения восприятия мы разработали таблицы с произведенным анализом.

Фольклор, в частности сказки, проходит сложный путь развития, переходя устно от народа к народу, приспосабливаясь к другой традиции и т.д. Можем предположить, что эти сказки со странствующими сюжетами, так как они имеют общечеловеческую ценность. Сказки приспособились к

культурной системе, чтобы далее функционировать в ней. Их иноэтничность не чувствуется, они стали своими, органически слились с нашей культурой.

В итоге, считаем эффективным проведение сравнительных исследований с использованием других наук, таких, как семиотика, лингвистика, потому что таким образом получаем более четкие результаты, в том числе и в сравнении отдаленных культур. Методика Б. Кербелите результативная и может быть использована для сравнительного анализа другого класса сказок. Сравнительный структурно-семантический анализ — эффективный метод и его можно использовать для различных аспектов фольклорных исследований.

Ключевые слова: сказка о животных, басня, классификация, образ, персонаж, мотив, типология, сюжет.

Sobetska O.E. — Ukrainian folk tale about animals and Indian “Panchatantra”: comparative structural-semantic analysis of the plots. — Manuscript.

Thesis for the scholar's degree of the Candidate of Philological Sciences on the speciality 10.01.07 — folkloristics. — Maxim Rylskiy Institute of Fine Art Study of Folklore and Ethnology, attached to the National Science Academy of Ukraine, Kyiv, 2008.

In the thesis Ukrainian tales about animals and tales from Indian “Panchatantra” are studied. Methods of comparative study of folklore are analyzed. Genre peculiarities and structure of “Panchatantra” are traced. Ukrainian tails specific features are studied. Typology of the motives of “Panchatantra” and Ukrainian tales about animals is identified. Comparative structural-semantic analysis of the “Panchatantra” and Ukrainian animal tails' plots is carried out.

As a result of conducted investigation peculiarities of compared cultures are identified. Tales with the same motives and with the same plots are detected. Effectiveness of the comparative structural-semantic method of analysis is proved. Schematic organization of the analyses in the form of table is proposed.

Key words: tail about animals, fable, classification, image, character, motive, typology, plot.